

NAVOIYNING “HAYRAT UL-ABROR” DOSTONIDA NUTQ MADANIYATI VA MULOQOT ODOBINING *TALABLARI* HAQIDAGI QARASHLARI

Zumrad Normurot qizi Abduraxmonova

Chirchiq pedogogika unversiteti 2-kurs magistratura talabasi
zumradadurahmonova121@gmail.com

O‘. Islamov

Madaniyat va san’at unversiteti f.f.n.

ANNOTATSIYA

Maqolada Navoiyning so‘z mas’uliyatli bo‘lish, so‘z qadrini anglash, undan oqilona foydalanish haqida so‘z yuritilgan.

Kalit so‘zlar: “Hayrat ul-abror” dostoni, so‘z mas’uliyati, misralar sharhi, so‘zdagi ma’no nozikliklari haqida.

ABSTRACT

The article talks about Navoi being responsible, understanding the value of words, and using them wisely.

Keywords: "Hayrat ul-Abror" saga, responsibility of words, review of verses, about subtleties of meaning in words.

KIRISH

Bugungi shiddat bilan rivojlanayotgan bir davrda barcha sohalar kabi tilshunoslik sohasi ham rivojlanib, bu sohada qilinishi lozim bo‘lgan ishlar yechimini topmoqda. Shu sohaning eng muhim yo‘nalishlaridan biri bu nutq madaniyati sohasidir. Nutq va til munosabati doimo biri ikkinchisini taqazo qilgan. Til va nutqning dialektik aloqasi insoniyatni bir necha asrlardan buyon qiziqtirib kelgan masaladir.

Davlatimiz rahbari Shavkat Mirziyoyev o‘zek tiliga davlat tili maqomi berilgan kunga bag‘ishlangan tantanali marosimda „Dunyo hamjimiyyatidan munosib o‘rin egallashni maqsad qilib qo‘ygan har qaysi davlat, avvalo, o‘z xalqining milliy tili va madaniyatini asrab-avaylashga, rivojlantirishga intiladi “Buning uchun esa har birimiz bu ulkan vazifani dildan his qilishimiz kerak.

Har bir inson uchun dunyoda tengsiz narsalalar va bebaho ne‘matlar bo‘ladi, albatta. Shunday inomlardan biri bu tildir. Haqiqatdan ham, insonning boshqa mavjudotlardan, yaratilardan

ustuvor tomoni uning tili va tengsiz tafakkuridir. Darhaqiqat, insoniyatning o'tmishi va bugunini bog'lovchi uzilmas ko'prik bo'lib xizmat qilib kelayotgan, asosiy poydevor ham shu tildir. Til orqali kishilar bir-birlari anglaydilar. Shu nodir xazina bois biz ajdodlarimiz qoldirgan ulkan xazina sirlaridan voqif bo'lamiz. Aynan til tufayli bir millatga mansub xalq sifatida birlashamiz. Har bir xalqning birinchi belgisi uning ona zabonidir.

Ona tilini e'zozlash unga chin ma'noda muhabbat qo'yish insonning shu yashab turgan diyoriga birinchi galda o'zini hurmat qilishiga bog'liq nazarimda. Chunki kimki, olloh bergan bu tortiqni qadrini bilmas ekan, u inson hayotida faqatgina til ne'matini qadrini tushurgan emas, aslida o'zining saviyasini ko'rsatgan bo'adi ,xalos .

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Til yashasa, millat ham yashaydi. Jamiyatning taraqqiyoti ona tilimizga bog'liq. Bundan bir necha asr ilgari yashab o'tgan buyuk mutafakkir Alisher Navoiy tilning ahamiyatini hayotimizda tutgan muhim o'rnini chuqur his etganlar. Ul zotning birgina „Tilga extiyorsiz – elga e'tiborsiz “ degan o'gitining zamirida ham bir olam ma'no mujassamdir.

O'z millatining tilini mukammal bilgan inson boshqa tilni tez o'rganadi. Boshqa tilni o'rganish jarayonida tilimizning boyligini his etadi.

Bu boy merosni asrash kelgusi avlodlarga sof yetkazish esa bugungi shiddat bilan rivojlanayotgan bir davrda biz insonlar zimmasiga ulkan mas'uliyat yukini yuklaydi. Navoiy merosini o'rganish uning tilning asosiy quroli bo'lgan so'zdan oqilona foydalanish, uning har biri anglatgan ma'nosini chuqur anglab so'ng nutqqa chiqarish kerakligini yetkazish orqaligina biz bu o'z burchimizni bajargan bo'lamiz.

Navoiy bobomizning tilshunoslik va til ilmi nazariyasiga daxldor bir qancha manbalari bor . Shular orasida besh xazinaning birinchisi bo'lgan „Hayrat ul-abror “ dostonida til va uning quroli so'z o'ziga xos talqin qilingan.

Bu dostonida so'z xususida maxsus bitta bob ajratilgan. Unda so'zning nutqqa chiqqanda nutq egasining umumiy fazilatiga bog'liqligini ,chunki har qanday inson ham chiroyli nutq sohibi bo'lishi mumkin, ammo buning uchun u haqiqiy komil inson bo'lmog'i lozimligini eslatadilar. Quyida ularni sharhini ko'rish orqali bu tushunchani yana ham mazmunini chuqurroq anglab olamiz.

So'z guharig'a erur oncha sharaf ,
Kim bo'la olmas anga gavhar sadaf .

Bu misrada Navoiy soʻzga taʼrif berib, uni gavharga qiyoslaydi. Shu oʻrinda yana fikrini izohlab, soʻzni sadafdan ham sof boʻlishini izohlaydilar.

Buyuk soʻz ustasi soʻzning makoni qalb ekanligiga, koʻngildan chiqqan har bir soʻz insonning kim ekanligini koʻrsatuvchi oyna ekanligini yana bir baytda shunday sharhlaydi.

Soʻzdin oʻlukning tanida ruhi pok ,

Ruh dagʻ tan aro soʻzdin halok .

Mutafakkir soʻzning qiymatini, insonning qadrini koʻtaruvchi ham, ayni bir paytda pasaytiruvchi ham u ekanligini shu misralarida koʻrsatib beradilar.

Soʻzni soʻzlashda soʻzlovchi quyidagilarga alohida eʼtibor berishi lozim. Soʻz qisqa va mazmunli, takrorlardan xoli, tiglovchilarga yoqadigan mavzuda boʻlsa maqsadga muvofiq boʻlishini aytadilar. Haqiqatdan ham til qafasidagi sheʼr kabidir. Uning jilovi faqat jilovdorining izmida. Shunday ekan har birimiz oʻz tilimizni jilovlashni, uning faqat yaxshiliklar ulashishga xizmat qilishini taʼminlashga bel bogʻlaylik.

Toʻgʻri axir xalqimizda bir gap bor: “Odamlar bor tiriklikda oʻlikdir, Odamlar bor, oʻlganda ham tirikdir.” Yuqoridagi misralarda ham ayni insoning hayoti davomida qilgan, ezgu ish va soʻzi orqali oʻlsa ruhi pok boʻlishi, aksincha, boʻlganda esa tirik yurgan boʻlsa ham, uning kishilar orasida qadr-qimmatini boʻlmasligini izohlaganlar.

Ayniqsa Navoiyning soʻzning olloh tomonidan inʼom etilgan eng nodir tortiq ekanligi quyi misrada yaqqol koʻrsatib erilgan.

Tengriki, insonni qilib ganji roz ,

Soʻz bila hayvondin anga imtiyoz.

Yaratuvchi insonni yaratdi . Unga eng noyob hadya boʻlmish tilni sovgʻa qildi. Bu imtiyozi bilan insonlar hayvondan farq qildi. Shuning uchun ham insonning insoniyligi bilindi.

Navoiy umri davomida shunga oʻxshagan fikrlarni targʻib qildi. Insonning insoniyligini goʻzal husni emas, balki uning shirin kalomi belgilashini takror-takror taʼkidladilar.

Oʻzlari ham bunga amal qildilar. Shirin soʻzli boʻlish, qoʻldan kelgan kishilarga yaxshilik ulashishi, kishilar qalbini shirin soʻzi bilan davolash mumkinligi haqida bot-bot uqtirib asarlarida buni meros qilib qoldirdilar.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda Navoiy soʻzning yaratuvchini inʼomi ekanligini, unga qilingan nopisandlik, isrofgarchilik,

o‘rinsizlikning bir kun ,albatta ,jazosi borligi. Har kim o‘z nutqida so‘zning qudratini anglagan holda foydalanish ,kerakligini o‘rinli tushuntirganlar. Mulohazalar yuritib tavsiyalar berganlar. Navoiy umri davomida insonni sevdi va uni olamning gultoji sifatida har narsada o‘rnak bo‘lishini xohladi. Yozuvchi asarlarida insonlarni bilimli, donishmand komil shaxs bo‘lishini istadi.

Shuning uchun ham Navoiy asarlari xalqni birdamlikka chorlovchi ezgulikka eltuvchi insonni shaxs sifatida kamol toptiruvchi nodir xazinadir. Bu merosni o‘rganish orqali biz bugungi kun yoshlarini tarbiyalashda muhim manba bo‘lib xizmat qilmoqda. Hozirgi kun yoshlari sifatida men ham ushbu maqolam orqali nutq madaniyatining bugungi kundagi ahamiyati hozirgi davr talabidan kelib chiqib muhim ekanligini yaxshi anglab, buning uchun yuksak so‘z san‘atkori Alisher Navoiy asarlarini o‘qish orqali erishish mumkin. Chunki bu asarlar orqali insonni insoniy fazilatlarini shakllantirish muhim manbadir.

REFERENCES

1. Alisher Navoiy .Mukammal asarlar to‘plami .Yigirma tomlik. O‘n to‘rtinchi tom- Toshkent, Fan, 1998.
2. R. Rasulov . Umumiy tilshunoslik .-T.,2021.
3. R. Rasulov. O‘qituvchi nutqi madaniyati va notiqlik san‘ati.-T., 2020
4. Sh. Rahmatullayev . Hozirgi o‘zbek adabiy tili.- T., 2006.
5. S. Usmonov. Umumiy tilshunoslik.- T., 1972.
6. I. Qo‘chqartoyev. So‘z ma‘nosi va uning valentligi.-T. ,1977.